

7.1 Lietuvos gamtos turtai

1. Perskaitykite tekstą, išanalizuokite žemėlapij ir atlikite užduotis.

Per ilgą ir sudėtingą Lietuvos teritorijos geologinę raidą susidarė įvairių naudingųjų iškasenų, kurios dėsningai pasiskirsčiusios žemės gelmėse. Lietuvos gėmės nėra turtingos, tačiau kai kurių telkinių klodai yra dideli. Šiuo metu Lietuvoje yra surasta ir įvairiu lygiu yra ištirta 17 rūšių naudingųjų iškasenų. Tai akmens druska, anhidritas, dolomitas, durpės, geležies rūda, klintis, gintaras, gipsas, kreidos mergelis, molis, nafta, opoka, sapropelis, smėlis, žvyras. Daugelis Lietuvoje randamų naudingųjų iškasenų yra paviršiuje, nesunkiai prieinamos – kasamos atviruoju būdu karjeruose. Atskirų rūšių naudingosios iškasenos šalies teritorijoje pasiskirsčiusios nevienodai. Toliau apibūdiname svarbiausias iškasenas, kurios naudojamos daugelyje ūkio šakų.

Pagal Juozą Zagorskį „Lietuvos geografija“, „Visuotinė lietuvių enciklopedija“

Lietuvos naudingosios iškasenos

Pagal MKP „Geografija 9-12 klasėms“

7.1 Lietuvos gamtos turtai

Žvyras – viena daugiausiai eksploatuojamo naudingųjų iškasenų Lietuvoje. Tai birios nuosėdinės uolienos. Susideda daugiausia iš įvairaus skersmens uolienuų nuolaužų (žvirgždo, gargždo) ir smulkesnių frakcijų (smėlio, aleurito, molio) užpildo. Labiausiai paplitę upinės, ežerinės, jūrinės kilmės. Žvyro sankaupos vadinamos žvyrynais. Daugiausia žvyrynų yra Trakų, Jonavos, Vilniaus, Utenos, Anykščių, Lazdijų rajonų savivaldybių teritorijose. Randama didesnių upių (Nemuno, Neries, Šventosios, Merkio) slėnių terasose, ozuose, keimuose, zandruose. Lietuvoje detalai išžvalgyta apie 400 žvyro telkinių. Didžiausi eksploatuojami telkiniai: Utenos, Jonavos, Jurbarko, Trakų rajono savivaldybių teritorijose. Žvyras naudojamas sunkiajam betonui gaminti, keliams tiesti.

Smėlis – birios nuosėdinės uolienos, kartais jose pasitaiko molio dalelių ir organinės kilmės medžiagų priemaišų. Dažniausiai susidaro jūrų pakrantėse, upių vagose. Lietuvoje yra daugiau kaip 300 smėlio telkinių. Didžiausi eksploatuojami smėlio telkiniai: Trakų rajono savivaldybės teritorijoje, Joniškio rajono savivaldybės teritorijoje, Anykščių rajono savivaldybės teritorijoje, Varėnos rajono savivaldybės teritorijoje. Smėlis daugiausia naudojamas kaip statybinė medžiaga (smėlis), filtras, abrazyvas; grynas kvarcinis smėlis tinka kaip flusas variui, nikeliui lydėti, stiklui gaminti, betoninių paviršių apdailai.

Molis – rišli, nesucementuota nuosėdinė uoliena, susidedanti iš molio mineralų. Molio randama beveik visoje šalyje, išskyrus Klaipėdos apskritį. Daugiausia kasamas kvartero molis, slūgsantis žemės paviršiuje arba po nestora danga (Lietuvos eksploatuojamos naudingosios iškasenos). Daugiausia jo išteklių Šiaulių, Marijampolės, Kauno ir Utenos apskrityse. Kvartero molis naudojamas plytomis, čerpėms, drenažo vamzdžiams, keramzitui, devono molis – glazūruotoms interjero plytelėms, kokliams, Šaltiškių triaso molis – kokybiškam portlandcemenčiui gaminti.

Dolomitas – nuosėdinė uoliena. Dolomito telkiniai yra arti žemės paviršiaus šiaurinėje Lietuvos dalyje. Dolomitas Lietuvoje yra eksploatuojama naudingoji iškasena. Atodangų yra Apaščios, Kruojos, Lėvens, Mūšos, Nemunėlio, Švėtės, Tatulos krantuose. Šiaurės Lietuvoje devono dolomitas slūgso po nestora kvartero nuogulų danga; Kasamas Petrašiūnų, Klovainių (Pakruojo raj.), Skaistgirio (Joniškio raj.) telkinių karjeruose. 99 proc. iškasto dolomito paverčiama skalda (keliams tiesti ir betonų užpildams), likusi dalis naudojama kalkėms ir apdailos plokštėms gaminti. Dolomitas naudojamas metalurgijoje (ugniai atspari medžiaga), statybinių medžiagų, stiklo, chemijos, odos, keramikos, dažų, elektrotechnikos pramonėje, žemės ūkyje.

Klintys – nuosėdinė uoliena. Klinties išteklių daugiausia randama Akmenės rajone. Sutrupintos klintys naudojamos tiesiant kelius, klinčių blokai – statant pastatus. Klintis kaip žaliava naudojama cementui ir kalkėms gaminti, žemės ūkyje – rūgštiesiems dirvožemiams kalkinti.

7.1 Lietuvos gamtos turtai

Akmens druska – nuosėdinė uoliena. Lietuvoje druska yra viena seniausių importo prekių. Senovėje Lietuva druską gaudavo iš Dniepro prekybos kelio prekeivių, vėliau iš Galicijos ir Podolės, Lenkijos, Rusijos. Atkūrus nepriklausomybę druskos importas sumažėjo. Tai lėmė sumažėjusi druskos paklausa restruktūrizuotai šalies pramonei. Lietuvoje akmens druskos rasta pietryčius nuo Šilutės. Lietuvoje neeksploatuojama naudingoji iškasena. Beveik visa druska įsivežama iš Baltarusijos ir Ukrainos, šiek tiek iš Danijos, Lenkijos ir kitų šalių. Naudojama greitai gendantiems maisto produktams konservuoti, kaip prieskonis, gyvulių pašaro priedas. Per parą žmogus suvartoja 10–15 g druskos.

Nafta - gamtinės kilmės Žemės gelmėse susidaręs riebus, panašus į aliejų, degus, daugiau ar mažiau klampus, savito kvapo skystis. Lietuvos nafta kokybiška, iš jos gaminamas kuras, sintetinės medžiagos, vaistai, kosmetika. Pasaulyje nafta – pagrindinė energetinė žaliava, todėl jos gavybos apimtims labai svarbios ekonominės sąlygos, lemiančios, kiek lėšų verta investuoti į išgavimo būdų tobulinimą ar papildomus gręžinius. Lietuvoje nafta rasta vakarų Lietuvoje ir Baltijos jūros akvatorijoje. Naftos gavyba gręžininiu būdu pradėta 1990 metais. Tai Lietuvoje eksploatuojama naudingoji iškasena, išgaunama tik iš sausumoje esančių telkinių.

Opoka – nuosėdinė uoliena iš kurios gaminamos statybinės medžiagos (cementas, garso izoliacinės medžiagos), naudojama kaip adsorbentas, aktyvus mineralinis priedas. Lietuvoje opokos randama arčiausiai Žemės paviršiaus, jos klodų yra Šilutės ir Pagėgių savivaldybių teritorijose. Lietuvoje neeksploatuojama naudingoji iškasena.

Gipsas - nuosėdinė uoliena, kuri daugiausia naudojamas statybinių rišamųjų medžiagų (statybinio gipso, cemento) pramonėje, t. p., sieros rūgštis, azoto trąšų, popieriaus, skulptūrinių ir architektūrinių išliejimų gamybai, vidinei pastatų apdailai, tapybos kūriniams gruntuoti. Yra šiaurės Lietuvoje (Biržų, Pasvalio ir Pakruojo rajonų savivaldybių teritorijose). Lietuvoje neeksploatuojama naudingoji iškasena.

Geležies rūda – gamtinė mineralų sandrauba, iš kurios gaunama geležis. Lietuvoje yra įvairios mineralinės sudėties geležies rūdos. Didžiausi išteklių rasti Lietuvos pietrytinėje dalyje, Varėnos telkinyje, slūgsantys kristaliniame pamate. Lietuvoje neeksploatuojama naudingoji iškasena.

Anhidritas - nuosėdinė uoliena, kuri daugiausia naudojama chemijos ir statybinių medžiagų pramonėje, apdailai. Lietuvoje randamas piečiau nuo Kauno iki Klaipėdos, tačiau nebuvo eksploatuojamas. Lietuvoje paplitęs 155–790 m gylyje ištisiniu 40-60 m. storio klodu Kauno-Prienų apylinkėse ir gilėja pietvakarių kryptimi.

7.1 Lietuvos gamtos turtai

1.1. Kokių naudingųjų iškasenų yra Lietuvos žemės gelmėse?

1.2. Kurioje Lietuvos dalyje yra randama naftos, o kur durpių?

2. Perskaitykite pastraipas ir atlikite užduotis.

Žemės ištekliai – paviršiaus dalis, tinkanti žmogaus gyvenimui ir veiklai. Kiekybiškai šie ištekliai nusakomi teritorijos plotu. Dalis šalies teritorijos užima miškai, pelkės, su žmonių veikla susiję objektai, pavyzdžiui, gyvenvietės, keliai, uostai ir kita. Kita dalis žemės naudojama žemės ūkiui. Tai ariamoji žemė, pievos, ganyklos, sodai, daržai. Šie plotai – maisto produktų aruodas.

Klimatiniai ištekliai siejami su įvairiais klimato elementais ir jų deriniais. Saulės energija, temperatūra, krituliai, saulėtumas, vėjas, orų režimas, mikroklimatas – vieni svarbiausių žmonių išgyvenimo ir ūkinės veiklos išteklių. Dėl savo reikšmės ir dėl to, kad žmogus gyvena oro terpėje, klimatiniai ištekliai dažniausia būna ir kompleksinių išteklių komponentas.

Biologiniai ištekliai apima augalijos ir gyvūnijos biomasę bei jos genetinę rūšinę sudėtį. Biologiniai ištekliai yra natūralūs arba sukurti žmogaus. Vienas svarbiausių augalijos išteklių – miškai ir miškų augalų bendrijos. Miškai vadinami „žemės plaučiais“, nes palaiko oro sudėties stabilumą (vykstant fotosintezei išskiria daugiausia deguonies). Mediena – labai svarbi pramonės žaliava, ką rodo ir besaikis miškų kirtimas.

Pagal Stasį Vaitekūną, Eleną Valančienę „Lietuvos geografija“,
„Visuotinę lietuvių enciklopediją“

2.1. Kokių dar yra gamtos išteklių be naudingųjų iškasenų?

2.2. Kurie iš jų išsenka, o kurie atsinaujina?

7.1 Lietuvos gamtos turtai

3. Naudodamiesi skaityta medžia užpildykite Lietuvos naudingųjų iškasenų lentelę, parinkite atitikmenis.

Naudingoji iškasena	Panaudojimas	Radimvietė (-s)
Durpės		
		Anykščių raj.
Žvyras		
	plytoms,	
		Pakruojo raj.
	cemento ir kalkių gamyba,	
	degalai,	
		Druskinikai
Gipsas		